

Ne pokidajte ž movy našoji pudlaškoji...

Čom ja ode pišu po-svojomu?

Samy prosty odkaz na siête pytanie — tomu što uvažaju „Nivu” za svoju gazetę. Za gazetę, ktoru čytaju od času, koli mniê bylo 11-12 lêt i ja šče chodiv do škoły v Horodčyni (Narvovska gmina). I za gazetę, v ktoruj ja zaroblav na chlêb jak žurnalist v 1989-93 lêtach. Tomu ja znaju, što čytačê „Nivy” natôlko hramotny, što mohut pročytati napisane po-svojomu bez velikoji tiažkošći, navet koli dosiôl ni razu siêtoho ne robili.

Perepis ludi v Pôlščy z 2002 roku pokazav, što bliško 80 procent „perepisanych” biorusuv na Biłostôččyni — to lude, kotory hovorat po-svojomu, to značyt, naohuť ináčej, čym pišetsia v „Nivi”. Po-druhe, perepis pokazav, što bioruskošć na Biłostôččyni, nažal, ciêly čas odstupajetsia i zmenšujetsia. Dosiôl my dumali, što nas u Pôlščy može byti i 200 000, a tut okazalošia, što niê — vsioho 50 000. Nekotory kažut, što 50 000 — to i tak nekiêpsko, bo mohlo byti hôřš. Nu i nakład „Nivy” za ostatni 30-40 lêt tože potverđžuje smutnu pravdu, što nas štoraz menš: v 60-tych lêtach prodavałosia 10 000 egzemplaruv gazety, a teper vsioho 2 000.

Čom nam ne začati pisati nekotory artykuły tak, jak hovoryt udoma bôlšość biorusuv na Biłostôččyni — to značyt, po-svojomu? Čhto viêdaje, čy ne pobôlšało b čytačôv „Nivy” sered tych, što literaturnoji bioruskoji movy ne naučylisja, bo ne miêli do siêtoho okaziji, ale šče svobôdno hovorat po-svojomu i mohli b po-svojomu čytati, koli b jim čtoś pisav.

Čom ja ode pišu „pôlškimi literami”?

Tomu što ja perekonany, što v Pôlščy vsio menš ludi može svobôdno čytati teksty v kiryličnym alfabeti. Siête kasajetsia i biorusuv, osoblivo z molodoho pokolênia, kotory najčastiêj ne majut i samoji možnošći naučytisja kirylici, od času jak zo škoľuv „vyhnali” rosijšku movu i zaminili jijê angielškoju abo nimečkoju. A daleko ne vsiê ž bioruski diêti na Biłostôččyni učatsia bioruskoji literaturnoji movy. A značyt, koli dumati považno pro pisanie na našuj pudlaškoju movi v buduščoši, to vydajetsia rozumnym odrazu prytiati laciński alfabet dla siêtoho zaniatku.

Vsiêm vidno, što alfabet, kotory ja ode vykorystovuju do zapisu našoji movy, ne zusiêm „pôlški”. To pravda, vôn trochu „pôlški” i trochu „češki”. Ja vybrav taki varyjant grafiki, kob, po-perše, maksimalno ekonomično prybližny zapis našoji movy do jeji fonetyki (ja proponuju, naprykład, oboznačati našy pudlaški dyftongi jak „ê” i „ô” i odkinuti takije „dovhovaty pôlški vydumki” jak „cz” i „sz”, zaminiajučy jich „č” i „š”). Po-druhe, mniê chotielošia, kob každy, navet toj, čhto nikoli v žyciu ne čuv našoji pudlaškoji movy, hlanuvšy na jeji zapis, odrazu zrozumiêv, što to akurat je osôbna mova, a ne jakis „idiolet” abo jakajaš pôlško-ruška miêřanka z ukrajinskimi otrubami.

„Język mniejszości” v Ustavi ob nacijonalnych menšoščiach

Ja ne pišu ode, kob ono rozkazuvat bajki, jakaja dorohaja povinna nam byti naša pudlaška mova i jak my jijê povinni lubiti. Tut je dviê velmi važny rečy, zviazany z našoju movoju z odnogo boku i z Ustavu „O mniejszoščiach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” z 6 styčnia 2005 z druhoho boku.

Ustava pozvolaje v tych gminach, de prožyvae ne menš čym 20 procent biorusuv, korystatisia „językiem mniejszości” jak „pomocniczym”, okromla pôlškoji movy. Kažučy konkretno, možna pisati podania na menšosnuj movi i trebovati, kob na

Klejniki ci Kleniki?

takôj samuj movi uradniki gminy čolo- viêkovi odkazuvali. Zrozumiêlo, što gmina maje oboviazok dati robotu takim uradnikam, kotory menšosnu movu znajut. Vže odčuvajete, kudy ja hnu?

Ot že, takich bioruskich gminuv na Biłostôččyni je dvanadec. Z Horodkom i Narovkoju sprava bôlř-menř zrozumiêla. Čhto maje maturu z bioruskoji movy z bielliceja, to robotu v siêtych gminach može dostati. Ale što z ostatnimi gminami: Narvovskoju, Biêłskoju, Čyžôvskoju, Hajnuvskoju, Vurlanskoju, Dubiêkoju, Kleščelôvskoju, Čeremchôvskoju i našymi dvuma slavnymi horodami, Biêłskom i Hajnuvkoju? Čy dumajete, što tam našy lude budut masovo hovoryti v gminach na bioruskoju literaturnuju movi i pisati na jôj podania? Ja odčuvaju, što vy tože šmijetesia, dojšôvšy do siêtoho miêřtia...

Kob dla siêtych 10 pudlaških gminuv Ustava ne byla ono pustym papiêrciom, treba zrobiti našu pudlašku movu „piřmovoju”, to značyt, takuju samoju normalnoju movoju, na jakôj piřut u „Nivi” tak samo ochvôtno, jak i na bioruskoju. A to značyt — bez dyskryminaciji i jakoho-leń movnoho getta v formi „Pudlaškoji storônki”.

Od „Nivy” treba bylo b začati, bo učanam i inteligentnym žurnalistam našoji gazety ne bude tiažko trochu napiatisia i od času do času šparnuti artykulčyk po-svojomu i zaohvotiti korespondentuv, kob robili toje same. A koli ministerstva začnut pisati „rozporządzenia wykonawcze” do Ustavu v konkretnych gminach, treba bude jim namiaknuti, što v deseti našych gminach „językiem regionalnym” je pudlaška mova, a ne bioruska literaturna. I pokazati tym ministram „Nivu”, kob pobačyli, jak pudlaška mova vyhladaje. Bo ináčej mohut ne poviêryti, što vona istniêje. Takiej movy nie ma, obyvatelê Białorusini! Pokažcie mi jakis tekst v tej waszej podlaskiej mowie, skoro tak twierdzicie! O tutaj, panie ministrze...

ZAMIÊTKA: Koli čhto ne zusiêm viêdaje, jak pročytati siêty tekst, tomu ja ode podaju skoročanu tabliciu perechodu z lacińskoho alfabetu, kotory užyvaju pry zapisovi našoji movy, do kirylici:

ć — ць	č — ч
ś — сь	š — ш
ź — зь	ž — ж
d — дь	v — в
t — ть	w — ў
ń — нь	ê — ьэ (orêh/oryêx)
ch — х	ô — уо (kôj/куонь)
ł — л	l — ль
li — ли	le — ле
lo — лë	lu — лю

Vsio siête, jak kažut, proste jak duha. Odno što nam treba dobre popraciovati, kob ne „prořvistati” naohuť korysnu dla nas Ustavu ob menřoščiach. I kob ne skompromitovatisia pered biłorusami v Kleščelach abo Vôrli, trebujučy od jich, kob vony hovoryli v gmini tak, jak Janka Kupała z Jakubom Kołasom. Nechaj kleščelôvci i vurlanci hovorat tak, jak hovoryli od vikôv. Jim treba tôlko skazati, što jichnia mova je druhoju povnopravnoju movoju biorusuv Biłostôččyni, i pokazati, što na jôj možna pisati. I jakoš jijê nazvati. Ja, zrozumiêlo, daju svôj hołos na nazvu „pudlaška.”

„Dodatkowe nazwy tradycyjne w języku mniejszości”

Ustava ob menřoščiach tože pozvolaje nam nazyvati vioski i horody „w języku mniejszości” v vyšej pereličanych gminach. Znov že, z čysto teoretyčnogo pohladu, nema problemuv v Horodkovi i Narovci. Koli lude schočut, to napiřut sobiê dodatkovu Haradok abo Гарадок i Nara-uka abo Нараўка na dorôžnych tabliciach.

A z pudlařami ne tôlko praktičny kłopot, kob perekonati ludi do dvuchmovnych tabliciu. Ode šče i osnovny, tak skazati, filozofičny dylemat. Koli napiřemo Вялікія Тынявічы koło Tyniewiczze Wielkie, to dumajete, što velmi poradujemo tamošnih ludi? Ni odna, ni druga nazva ne je tradycijnoju. Bo tradycijnoju je Veliki Tinevičy — „zgodnie z zasadami pisowni języka [mniejszości]”, jak trebuje siêtoho Ustava v artykuli 12. A v Tinevičach movoju menřošći je svoja mova, a ne bioruska literaturna.

Kob ne „prořvistati” Ustavu, što kasajetsia našych historyčnych nazvuv, to treba sobiê jasno i raz navse postanoviti: v dvoch ličvinskich gminach piřemo nazvy na literaturnuju bioruskoju movi, v deseti pudlaških — na pudlaškoju. Jak dla mene, to napis Чыжы falšovav by tradycijnu nazvu vioski ne menř, čym teper falřuje deržavna nazva Czyže. Bo v Čyžach vsie ž znajut, što lude od vikôv kazali na svoju viosku Čyžê (z dyftongom, kotory zaodno zakryplaje akcent na ostatniem skladovi).

Zapoviêt baťkôv — v nařlêdstvo diêtium

V 19 viêkovi Franciřak Bahuřevič, bioruski šlachcic, zvernuvsia do bioruskich mužykôv: Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі! Mužyki, jak i treba bylo spodivatisia, začali rehotati. Jak šviêt šviêtom, od movy ž ničto ne vmirav, a bez hrořy i chlêba — to šče i jak. A okazałosia, što Bahuřevič miêv raciju. Nu bo čy bez bioruskoji movy dzis napravdu žyvie Biełarus? Moža i žyvie, ale co to za žycie?

Ot že, koli ja dzis zvoročujusia čerez „Nivu” — Ne pokidajte ž movy našoji pudlaškoji! — to, majučy za soboju vypadok z Bahuřevičom i miňušć Biłorusi, ja i ne dumaju apelovati do našych mužykôv. A nechaj vony vže dumajut i robiat, što chočut. Ja hovoru peredovsiêm do našych magistruv i doktorôv z profesorami, kob vony trochu prykinuli mozhami i pomohli perestupiti pudlaškoju movi poroh „Nivy”, kotory do siêtoji porê byv dla jijê zavysoki. Siête oboviazkovo treba zrobiti. Kob, jak skazav Bahuřevič, ne vmerti. I kob, jak kaže moja žônka, raz i navse skôněty vsiê diskusiji našych ukrajinciuv pro toje, što takoje bioruskie, a što ukrajinskje na Biłostôččyni. Biłoruskim je toje, što nam pokinuli v nařlêdstvo našy didy i baťki. I toje, što my pokinemo v nařlêdstvo svojim diêtium i vnukam.

Jan MAKSIMIUK
Praha, luty 2005

Vesnovy obrad

Velikdeń, jaki svojim genezisom zviazany z davnim praslovianskim šviatkovaniem vesny, u svojich obradovych motyvach slâviv pryrodu, čoloviêka i joho praciu. Typovy pryklad skazanoho — ohulka *Oj, vesna-krasna*. Samo zlučenie slôv *vesna-krasna* okreřluje vesnu jak samu chorořu poru roku. Slovo *krasna* maje paru značeniuv: kolor — čyrvony; u odnosinach chorostva — chorořy, krasivy; u odnosinach vartošći — najlêpřy. Krom siêtoho, vesna ščodra:

*Oj, vesna-krasna, čoho ty nam pryneřta,
Oj, rano rano, čoho ty nam pryneřta,
Małym ditočkam — po krařonom jiječku,
Starym babulkam — po vyřytum čepočku.*

Motyvom krařonoho jiječka ohulka naviazuje do voľočebnych piřešć i obdarovuvania ditej voľočebnym. Zvyčaj siety zatrativ davni sens, koli voľočebniki perediahalisje za bohasovnečnych poslańciôv i veřnianyje božestva i chodili do gospodarôv, veličajučy rytualnymi napiřevami bohôv i, odklikajučysje do ich pryčilnošći dla zemloroba i joho praci, prosili spohady i pomočy. Bo vsio zaležało od narovuv natury, od pohody, kotora može zapevniiti abo žniřčyti urodžaj. Voľočebnikami mohli bespôrno byti tôlki kudijê-viêřčuny, kotory neposredno sluřyly boham i zapevniali lučnošć čoloviêka z jimi. Pudčas voľočebnogo veličania, na dverach domovin stavilisje rytualny znaki boha-sovnyka — kruh, kruh z kropkoju, kryž, kotory zasterehali žytlo od neprychilnych božestv, duchuv i temnych sił. Hromovy znak — kruh z řyščma řpiciami sterôh od maľanki. Voľočebnikuv obdarovuvati ščôdro, kob zaručytisje pryčilnošćoju bohôv.

Velikodny rytualny veličanni i kultovy piřniê žnikli razom z kudijami i viêřčunami, a pametť pro ich nejasno protryvała v velikodnuj okoľobradovuj tradyciji, kotora žliřasje z chryščijańskoju paschoju. Starožitny kultovy veličanni ustupili miêřcia muzyčno prevoschôdnym pravoslavnym voskreřnieńskim piřniam. Sam velikodno-veřnianyje obrad napovnivsje piřniami narodnogo bytu, nasyčanyimi lirycznymi motyvami lubvi, řlubu, zamužža.

U inřum nastrojij utrymana piřšnia:

*Potožu kładku verbovu-verbovu,
Čas vam diťvońki do domu, do domu.
A ty, Maniečka, tu zostań, tu zostań,
Pryde Kolečka, ručku dař, ručku dař,
Pryveze vina zsa mora, zsa mora.
Byvaj, Maniečka, zdorova-zdorova.*

Vona řpivałasje řtođen na zakončenie ohulok u adres diêvčyny, kob pryhadati pro ljubovne spotkanie. Zamôřskie vino je symbolom ořoľomlajučoju lubvi.

Velikodny piřniê slâvili ne tôlko pryrodu, ludej, ljubov, ale i samych diêtok:

*Oj tam v lësi, na dubku,
Viřit kořyska na řniurku,
A v tój kořysci Vasilko.
Kořyřete joho vysoko,
Kořyřete joho vysoko,
Kob bylo vidno daleko.
Kořyřut joho ař pud bôr,
Kob bylo vidno na pudvôr.*

Piřšnia povna radošći z faktu isnovania ditiaty, kotorym chočut pochvalitisje, pokazati.

Velikodny obrad kunčavsje *provodnoju nedieloju*.

Vo vtorek byv praņnik duř usopřych — Radosna. Ludi řli na mohiłki, molilisje, řviatili mohiły. V cerkvi na mohiłkach odbyvałasje služba za upokôj duř usopřych. Nosili paschu, krařany jajcia, palili řvički — symbol praslovianskojo boha žniča.

Diř povsiudno palat žničy.

Viktor STACHVIUK
(frahment z „Sivoji zozuli”)